

Notes de pronúncia de l'italià per a parlants de català central

A sketch of Italian pronunciation for speakers of Central Catalan

Paolo Roseano^{a,b}

^a Universidad Nacional de Educación a Distancia (Spain), proseano@flog.uned.es

^b University of South Africa (South Africa)

ARTICLE INFO

Article history

Received: 26/04/2021

Accepted: 23/08/2021

Keywords

Italian

Catalan

Pronunciation

ABSTRACT

This short article contains some notes on the pronunciation of Italian that can be useful for students of Italian who are native speakers of Central Catalan, as well as for teachers of Italian as a foreign language who have Catalan speakers among their students. The method is contrastive, insofar as the pronunciation of Italian is explained by means of comparisons with the pronunciation of Central Catalan. In addition, the text also contains some remarks on the aspects of Italian orthography that are directly connected with the pronunciation.

1. Introducció

Aquestes notes tenen l'objectiu pràctic de proporcionar indicacions precises sobre els elements bàsics de la pronúncia de l'italià. Els destinataris són els parlants de català central que estiguin estudiant aquesta llengua, així com els professors d'italià que tinguin entre els seus alumnes persones que provenen de la part central del domini lingüístic català.

A més de descriure els trets bàsics de la pronúncia italiana, es proporcionen algunes informacions sobre els elements de l'ortografia de l'italià que estan directament relacionats amb els aspectes de la pronúncia que es tracten en aquestes pàgines. El mètode que es fa servir és de tipus contrastiu: es presenta la pronúncia de l'italià comparant-la amb la pronúncia del català central.

Per tal de determinar les característiques del model de pronúncia de l'italià estàndard, s'ha escollit com

a obra de referència el *Dizionario italiano multimediale e multilingue d'ortografia e di pronunzia* (Migliorini et al., 2010). Per a la pronúncia del català central, s'ha fet referència al *Diccionari català-valencià-balear* (Alcover i Moll, 1993).

2. Símbols fonètics

Els símbols fonètics que s'utilitzen en aquesta nota (Taules 1, 2 i 3) són els que s'empren habitualment per representar els sons de la majoria de les llengües del món i que es recullen a l'Alfabet Fonètic Internacional, que ha estat adaptat per al català a Carbonell i Llisterrí (1992) (v. també Recasens, 1996; Institut d'Estudis Catalans, 1999; Prieto, 2004; Fernández Planas, 2005; solà et al. 2008) i per a l'italià a Rogers i D'Arcangeli (2004) (v. també Tagliavini, 1965; Mioni, 1993; Canepari, 1999; Schmid, 1999; Maturi, 2006), amb l'excepció del símbol de les ròtiques, tal com s'explica a l'apartat 4.2.3.

Símbol	Representa el so...	Com en català...	Com en italià...
p	oclusiva bilabial sorda	pa, tapa	pane, capo
b	oclusiva bilabial sonora	bota	borsa, roba
β	aproximant bilabial	roba	---
t	oclusiva dental o alveolar sorda	tip, àtom	tempo, lato
d	oclusiva dental o alveolar sonora	dau	dito, moda
ð	aproximant dental	moda	---
k	oclusiva velar sorda	cap, taca	cubo, poco
g	oclusiva velar sonora	gola	gatto, paga
ɣ	aproximant velar	paga	---
m	nasal bilabial	meu, cama	meno, fame
ɱ	nasal labiodental	àmfora	anfora
n	nasal alveolar	nou, mina	no, mano
ɲ	nasal palatal	nyap	gnocco
ŋ	nasal velar	ganga	aringa
r	ròtica ¹ bategant	cara	cara, roba
r	ròtica vibrant	carro, roba	carro
f	fricativa labiodental sorda	fang, gafa	ferro, afa
v	fricativa labiodental sonora	---	vino, cayo
s	fricativa alveolar sorda	sal, massa	sempre, cassa
z	fricativa alveolar sonora	caça	rosa
ʃ	fricativa postalveolar sorda	baixa	scemo
ʒ	fricativa postalveolar sonora	girafa, vaja	---
j	aproximant central palatal	iogurt, noia	iella, boia
w	aproximant central velar	whisky, quatre	uomo, quadro
l	lateral alveolar	làser, escola	libro, sala
ʎ	lateral palatal	llac	gli
ts	africada alveolar sorda	tse-tse	tsunami
dz	africada alveolar sonora	atzar	zebra
tʃ	africada postalveolar sorda	txec, dutxa	ceco, bacio
dʒ	africada postalveolar sonora	viatge	giacca

Taula 1. Símbols consonàntics.

Símbol	Representa el so...	Com en català...	Com en italià...
i	vocal i	fila	fila
e	vocal e tancada	és	perché
ɛ	vocal e oberta	perquè	è
a	vocal a	papa	papa
ɔ	vocal o oberta	però	però
o	vocal o tancada	for <i>n</i>	forno
u	vocal u	tu	tu
ə	vocal neutra	ca <i>s</i> a	---

Taula 2. Símbols vocàlics.

¹ Per a la transcripció de les ròtiques hi ha diferències entre la tradició catalana i la italiana. Com que aquesta nota està dirigida a uns destinataris catalanoparlants, s'ha preferit seguir la tradició catalana.

Símbol	Descripció
//	Les barres contenen la transcripció fonològica d'una paraula.
[]	Els claudàtors contenen la transcripció fonètica d'una paraula.
< >	Els angulars contenen la transcripció ortogràfica d'una paraula.
'	Una barra vertical alta abans d'una síl·laba indica que és tònica.
.	Dos triangles indiquen que un so (vocàlic o consonàntic) es llarg. En aquesta publicació, seguint la tradició de transcripció de l'italià, fem servir aquest signe per indicar les vocals llargues. Les consonants geminades, per contra, s'indiquen amb un doble signe consonàntic.

Taula 3. Altres símbols.

3. L'alfabet italià

L'alfabet italià comprèn, tradicionalment, vint-i-un símbols: cinc símbols vocàlics (a, e, i, o, u) i setze símbols consonàntics (b, c, d, f, g, h, l, m, n, p, q, r, s, t, v, z).

A més dels vint-i-un símbols pròpiament italians, s'empren algunes lletres i algunes combinacions de lletres que són típiques dels sistemes d'escriptura d'altres llengües que també fan servir l'alfabet llatí (ç, j, k, w, x, y, etc.). Aquestes lletres s'utilitzen per escriure les paraules estrangeres que no estan adaptades ortogràficament (com *kiwi*, *taxi* o *yacht*) i els seus derivats (per exemple, *taxista* o *kilometrico*). Per lletrejar, se solen emprar els noms de les lletres o els noms de les ciutats que apareixen a la Taula 4.

A les lletres pròpiament dites s'afegeixen els dígrafs i els trígrafs, que són combinacions de dues o tres lletres que indiquen un so únic (ch, gh, ci, gi, gn, gl, gli, sc, sci). Als apartats següents s'explicarà detalladament l'ús i la pronúncia d'aquestes combinacions de símbols.

Altres signes que s'utilitzen en italià són l'apòstrof (en italià, *apostrofo*), l'accent obert (en italià, *accento grave*), l'accent tancat (en italià, *accento acuto*) i el guió (en italià, *trattino*).

Altres signes ortogràfics que es feien servir de manera ocasional fins fa unes dècades eren la dièresi (en italià, *dieresi*), que sobretot en textos poètics indicava un hiati, i l'accent circumflex, que s'emprava per indicar una vocal doble (p.e., s'escribia *vari* en lloc de *varii*).

Lletra	Nom de la lletra	Com es lletreja la lletra
a	a	A di Ancona
b	bi	Bi di Bologna
c	ci	Ci di Como
ç	ci con la cediglia	Ci con la cediglia
d	di	Di di Domodossola
e	e	E di Empoli
f	effe	Effe di Firenze
g	gi	Gi di Genova
h	acca	Acca di hotel
i	i	I di Imola
j	i lunga	I lunga di jolly
k	cappa	Cappa di Kilimanjaro
l	elle	Elle di Livorno
m	emme	Emme di Milano
n	enne	Enne di Napoli
o	o	O di Otranto
p	pi	Pi di Palermo
q	qu	Qu di Quarto
r	erre	Erre di Roma
s	esse	Esse di Savona
t	ti	Ti di Torino
u	u	U di Udine
v	vi	Vi di Venezia
w	vu doppia	Vu doppia di Washington
x	ics	Ics di xilofono
y	ipsilon	Ipsilon di York
z	zeta	Zeta di Zara

Taula 4. Lletres de l'alfabet italià, amb els seus noms i la manera habitual de lletrejar-les.

4. Els sons i la seva representació ortogràfica

4.1. Les vocals

El sistema vocàlic tònic de l'italià estàndard i el del català central coincideixen, en el sentit que ambdós inclouen set vocals (Figura 1): [i], [e], [ɛ], [a], [ɔ], [o], [u].

De manera molt aproximada, es pot dir que la distribució de les [o] i les [ɔ] tòniques és la mateixa en italià i en català (per exemple, it. [pe'rɔ] cat. [pə'rɔ], it. ['fondo] cat. ['fons], etc.). Per contra, la distribució de les [e] i de les [ɛ] tòniques és generalment al revés: quan una llengua presenta una [e], l'altra té una [ɛ] i al revés (per exemple, it. ['netto] cat. ['net], it. ['ɛ] cat. ['es], etc.).

En posició final de paraula i en síl·laba no final travada, les vocals tòniques de l'italià són breus, és a dir, que tenen la mateixa durada de les vocals del català (com a ['fa] 'fa' o ['faŋgo] 'fang'). Per contra, són llargues en síl·laba no final oberta (com a ['fa:ta] 'fada'). No obstant, la diferència de

quantitat vocàlica en italià no és distintiva; això significa que, encara que una persona s'equivoqui i no pronuncii una vocal tònica llarga quan tocaria, no pot haver-hi cap malentès pel que fa al significat de la paraula.

Els sistemes vocàlics àtons de les dues llengües, per contra, són força diferents (Figura 2). Mentre que el sistema tradicional del català central només presenta tres elements, l'italià en té cinc. Aquesta diferència està relacionada amb el fet que en català la reducció vocàlica és més extremada. En aquesta llengua, de fet, [e], [ɛ] i [a] àtones passen a ser [ə] quan perden la tonicitat (per exemple a ['bek] → [bə'ket], ['sek] → [sə'kisim] i ['tap] → [tə'pet]), mentre que [ɔ] i [o] àtones es transformen en [u] quan esdevenen àtones (com a ['bɔmit] → [bumi'ta] i [mi'dʒo] → [midʒu'net]). En italià la reducció vocàlica és més limitada, ja que només afecta a les vocals mitjanes baixes [ɛ] i [ɔ], que passen a ser mitjanes altes (com a ['fɛsta] 'festa' → [fɛ'sti:na] 'petita festa' i ['kɔsta] 'costella' → [kos'ti:na] 'costella petita').

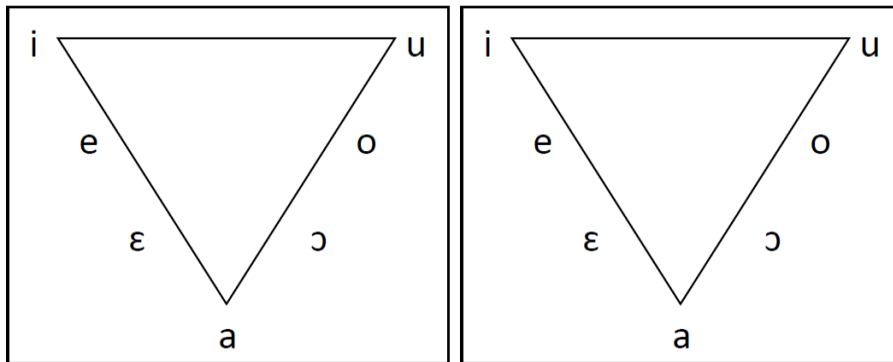

Figura 1. Sistema vocàlic tònic de l'italià (esquerra) i del català central (dreta).

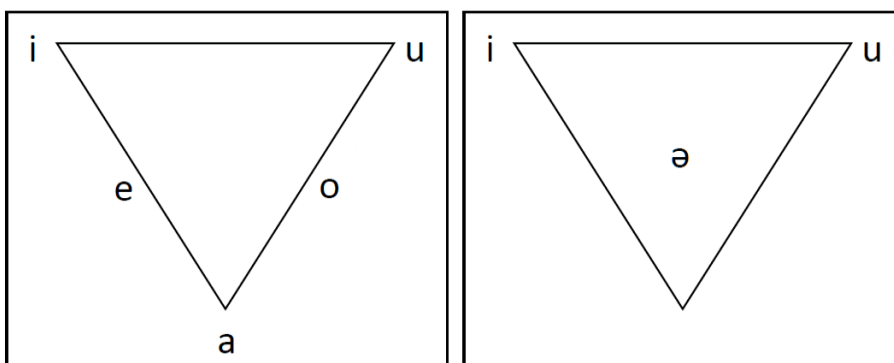

Figura 2. Sistema àton tònic de l'italià (esquerra) i del català central (dreta).

L'escritura de les vocals àtones de l'italià no presenta cap complicació per als catalanoparlants. Pel que fa a les vocals tòniques, els casos en què s'accentuen gràficament són molt més limitats que en català.

En aquest sentit, caldrà tenir en compte en primer lloc que, en l'ús comú, la vocal <e> i la <o> poden portar l'accent obert o l'accent tancat (és a dir, que

s'escriu è o é, així com ò o ó, depenent del grau d'obertura de la vocal). Totes les altres vocals, encara que per a un catalanoparlant pugui semblar estrany, només poden portar l'accent obert (és a dir, s'escriu ì, à, ù). Aquest ús dels accents gràfics és tan radicat que es reflecteix fins i tot a les tecles disponibles als teclats que s'utilitzen a Itàlia (Figura 3), on la vocal <ò> no sol aparèixer perquè és un signe molt poc freqüent.

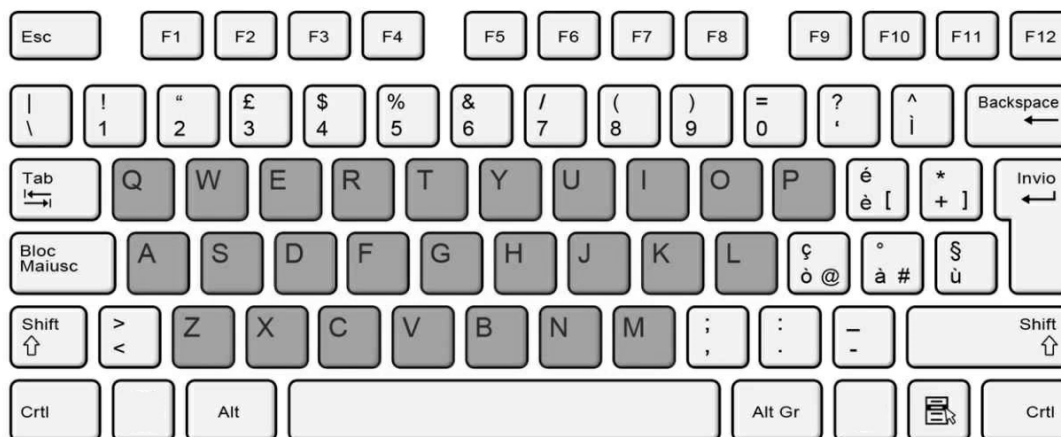

Figura 3. Teclat QWERTY italià, amb les vocals accentuades <i>, <é>, <è>, <ò>, <à> i <ù> a la part dreta.

En italià s'accentuen *obligatòriament* només algunes categories de paraules agudes. Per una banda, és obligatori posar l'accent gràfic a les paraules polisíl·labes agudes acabades en vocal, com ara *città*, *perché*, *cioè*, *così*, *però*, *tribù*. Per una altra banda, s'ha de posar l'accent gràfic a un

conjunt tancat de paraules monosíl·labes. Algunes el necessiten per indicar que són efectivament agudes i no pas planes (*piè*, *più*, *può*, *ciò*, *già*, *giù*), mentre que en altres casos (els que s'indiquen a la taula següent) l'accent permet diferenciar entre paraules homògrafes (Taula 5).

Sense accent	Amb accent
<i>da</i> (preposició 'des de' o 'de')	<i>dà</i> (verb 'dona')
<i>di</i> (preposició 'de')	<i>dì</i> (substantiu 'dia')
<i>e</i> (conjunció 'i')	<i>è</i> (verb 'és')
<i>la</i> (article o pronom objecte 'la')	<i>là</i> (adverbi 'allà')
<i>li</i> (pronom objecte 'els')	<i>lì</i> (adverbi 'allí')
<i>ne</i> (pronom 'en')	<i>né</i> (conjunció 'ni')
<i>se</i> (conjunció 'si')	<i>sé</i> (pronom reflexiu tònic 'si') ²
<i>si</i> (pronom reflexiu àton 'es' o nota musical 'si')	<i>sì</i> (adverbi 'sí')
<i>te</i> (pronom objecte 'et')	<i>tè</i> (substantiu 'te')

Taula 5. Monosíl·labs amb i sense accent diacrític.

² D'acord amb alguns gramàtics, el pronom *sé* no s'accentua si precedeix l'adjectiu *stesso* 'mateix'. Segons aquests autors, per tant, s'escriu *se stesso*, *se stessa*, *se stessi* i *se stesse*. D'acord amb altres, l'accent es manté i s'escriu *sé stesso*, *sé stessa*, *sé stessi* i *sé stesse*.

Un error força comú a l'hora d'accentuar les paraules italianes consisteix a posar un accent gràfic a monosíl·labs que no el requereixen, com ara **quà* en lloc de *qua* 'aquí', **quí* en lloc de *qui* 'aquí', **sà* en lloc de *sa* 'sap', **sò* en lloc de *so* '(jo) sé' o **dò* en lloc de *do* 'dono'. Un error molt estigmatitzat és el de posar un accent en lloc d'un apòstrof a la paraula *po* (i no **pò*) a l'expressió *un po* 'una mica'.

En italià s'accentuen *optativament* algunes paraules planes i esdrúixoles que, al canviar de posició accentual, canvien de significat. S'aconsella posar-hi l'accent gràfic només si hi ha el risc que la frase acabi sent ambigua. Algunes de les paraules d'aquest tipus són les que apareixen a la Taula 6.

Significat 1	Significat 2
<i>prìncipi</i> 'prínceps'	<i>princìpi</i> 'principis'
<i>àncora</i> 'àncora'	<i>ancóra</i> 'encara'
<i>dei</i> 'dels'	<i>dèi</i> 'déus'

Taula 6. Exemples de paraules amb accent diacrític optatiu.

També és possible accentuar ortogràficament alguns noms propis de persona o de lloc, si es vol evitar que el lector s'equivoqui a l'hora de posar l'accent tònic, com per exemple en els casos del topònim *Friùli* 'Friül' o de l'antropònim *Abàntide* 'Abantis'.

Finalment, és oportú recordar que fins fa poques dècades els teclats comunament emprats a Itàlia no disposaven de lletres majúscules accentuades, per la qual cosa se solia posar un apòstrof després de la lletra, com a <PERCHE'>. Avui dia aquest arranjament ja no és necessari i, per tant, s'escriu <PERCHÉ>, etc.

4.2. Les consonants

Els sistemes consonàntics de l'italià i del català són força semblants, ja que la majoria de sons d'aquesta categoria són compartits i només hi ha un conjunt molt limitat de consonants que apareixen només en una de les dues llengües. Bàsicament, les diferències més importants consisteixen en el fet

que /v/ només existeix en italià i /ʒ/ només en català. Una segona diferència sistemàtica és que l'italià com a norma general no empra els al·lòfons aproximants de les consonants oclusives sonores; per tant, quan el català fa servir [β], [ð] i [ɣ], en italià cal pronunciar [b], [d] i [g], respectivament. També cal recordar que l'italià presenta un conjunt de consonants geminades molt més extens del que té el català.

En aquest apartat compararem els sons consonàntics segons el mode d'articulació. Primer ens ocuparem de les consonants nasals, després passarem a les líquides (és a dir, laterals i ròtiques), a continuació descriurem les fricatives i les africades i, finalment, tractarem les oclusives.

4.2.1. Les consonants nasals

Les consonants nasals fonològiques —és a dir distintives— són les mateixes en ambdues llengües i són tres: /m/ (com a la paraula catalana [ˈma] i al mot italià [ˈmenta] 'menta'), /n/ (com a la paraula catalana [ˈnap] i al mot italià [ˈnɔ] 'no') i /ɲ/ (com a la paraula catalana [ˈɲorə] i al mot italià [ˈɲokko] 'nyoqui').

També els al·lòfons són els mateixos, ja que a ambdues llengües la consonant nasal adquireix el mateix punt d'articulació de la consonant següent, com a les paraules catalanes [ˈaɲfurə] i [fəɲˈgos] o a les paraules italianes [ˈkamfora] 'càmfora' i [ˈfaɲgo] 'fang'.

Les diferències més importants entre les dues llengües estan relacionades amb la duració de les nasals. En primer lloc, cal destacar que en italià la consonant nasal palatal /ɲ/ sempre es pronuncia geminada a l'interior d'un mot en posició intervocàlica (com a la paraula [akkompəɲɲaˈmento] 'acompanyament'), mentre que en català no és geminada (com al mot [əkumpəɲəˈmen]).

Les altres dues nasals, és a dir la bilabial /m/ i l'alveolar /n/, tant en català com en italià poden ser senzilles o geminades en posició intervocàlica. En català (encara que no a tots els idiolectes) la durada

permet diferenciar, per exemple, entre les paraules [ˈsumə] i [ˈsummə] o entre [ˈpənə] i [ˈpennə]. De la mateixa manera, en italià existeixen parells com [somˈma:re] ‘sumar’ i [soˈma:re] ‘someses’ o [ˈka:ne] ‘gos’ i [ˈkanne] ‘canyes’.

L’escritura de les nasals de l’italià és semblant a la del català, amb poques diferències. La /n/ s’escriu <n> (com a la paraula <banana>, que té el mateix significat a les dues llengües) i la /n/ geminada s’escriu <nn> (com al nom propi <Anna>). De la mateixa manera, la /m/ s’escriu <m> tant en català com en italià (com a la paraula <anatema>, que té el mateix significat a les dues llengües) i la /m/ geminada s’escriu <mm> (com al mot <gamma>, que les dues llengües comparteixen).

El so nasal palatal /ɲ/ s’escriu sempre <gn> en italià, tant en principi de paraula on té una durada normal (com a la paraula <gnocco> ‘nyoqui’ que es pronuncia [ˈɲokko]), com en posició intervocàlica on es gemina (com a la paraula <cagna> ‘gossa’ que es pronuncia com a [ˈkaɲna], mentre que la paraula catalana <canya> es pronuncia [ˈkaɲə]).

Una diferència d’una certa importància la trobem a l’hora de representar ortogràficament l’al·lòfon [ŋ], que en italià sempre es representa amb la lletra <n>, tant davant de /f/ com davant de /v/. Així, doncs, s’escriu <infezione> ‘infecció’, <linfa> ‘limfa’, <triumvirato>³ ‘triumvirat’ i <inventare> ‘inventar’.

4.2.2. Les consonants laterals

La consonant lateral /l/ no sol pronunciar-se velar com passa sovint en català, sinó que és més semblant a la del castellà en tots els contextos. Com era d’esperar, el so [l] se sol representar amb la lletra <l> quan té una durada normal. Quan és geminat, es representa amb <ll>, que en italià té la mateixa funció ortogràfica que té el signe <l·l> en català. La paraula [alluˈzjo:ne], que significa

³ En italià uns pocs cultismes admeten també la forma ortogràfica amb la <m>. D’aquesta manera, a més de les formes <anfetamina> i <triumvirato>, també podem trobar <amfetamina>, <triumvirato>.

‘al·lusió’, s’escriu, per tant, <allusione>. Mentre que en català central és poc comú pronunciar de manera diferent la /l/ breu i la /ll/ geminada, en italià és obligatori i generalitzat. Així, doncs, per a un parlant natiu és impensable confondre paraules com <calo> [ˈka:lo] ‘baixada’ i <callo> [ˈkallo] ‘call’, o com <pala> [ˈpa:la] ‘pala’ i <palla> [ˈpalla] ‘pilota’.

La lateral palatal /ʎ/ té el mateix so en ambdues llengües. La diferència més important és que en italià la consonant nasal palatal /ʎ/ sempre es pronuncia amb una durada normal al principi de paraula (com a la paraula [ʎi] ‘li’), mentre que es pronuncia com a geminada a l’interior d’un mot en posició intervocàlica (com a la paraula [ˈmaʎʎa] ‘malla’). En català, per contra, en posició intervocàlica pot ser senzilla (com al mot [ˈbaʎə] ‘balla’) o geminada (com al mot [ˈbaʎʎə] ‘batlle’). La consonant /ʎ/ es representa en italià amb el dígraf <gl> si la consonant següent és <i>, com a les paraules <scioglilingua> [ʃjoʎʎiˈliŋɡwa] ‘embarbussament’ o <degli> [deʎʎi] ‘dels’. Si la consonant següent és qualsevol altra, es representa amb el trígraf <gli>, com als mots <maglia> [ˈmaʎʎa] ‘jersei’, <moglie> [ˈmoʎʎe] ‘muller’, <scoglio> [ˈskoʎʎo] ‘escull, roca’, o <tagliuzzare> [taʎʎutˈtʃa:re] ‘esbocinar’.

4.2.3. Les consonants ròtiques

Tant en català com en italià hi ha un contrast entre una ròtica simple i una múltiple. Com que als estudis sobre les dues llengües es fan servir símbols diferents per representar aquest contrast, hem optat per una solució de compromís que valgui per a ambdues llengües i que resulti més entenedora per als catalanoparlants. Així, doncs, en posició intervocàlica i al començament de paraula fem servir [r] per a la vibrant senzilla i [r̄] per a la múltiple. En les altres posicions, seguim l’ús del català, és a dir que fem servir [r] en posició de coda sil·làbica i [r̄] en atac sil·làbic.

En posició intervocàlica tan en català com en italià es fa la diferència entre /r/ (representada amb <r> a ambdues llengües) i /r̄/ (representada amb el dígraf

<rr> tant en català com en italià). En català, per exemple, és evident la diferència entre la pronúncia [ˈbarə] corresponent al mot ortogràfic <vara> i la pronúncia [ˈbarə] corresponent a <barra>. De la mateixa manera, en italià sonen molt diferents les pronunciacions de les paraules <caro> ‘car’, que es llegeix [ˈka:ro], i del mot <carro> ‘carro’, que es llegeix [ˈkaro]. El context intervocàlic és l’únic on pot aparèixer el dígraf <rr>; en tots els altres casos només es pot fer servir el signe <r>, tant si la ròtica és simple com si és múltiple.

Pel que fa a les diferències de pronúncia, cal tenir en compte sobretot el fet que en català en posició inicial de paraula només pot aparèixer la ròtica múltiple, mentre que en italià en aquest context només s’empra la senzilla. Així, doncs, el nom de la ciutat de Roma sona com [ˈromə] en català i com [ˈro:ma] en italià. És oportú ser conscients del fet que els parlants nadius d’italià solen considerar la ròtica múltiple en posició inicial com un dels trets més característics de la pronunciació dels catalans que aprenen l’italià.

4.2.4. Les consonants fricatives

Les consonants fricatives són la classe de sons on hi ha més diferències entre l’italià i el català. La primera consisteix en el fet que el fonema /ʒ/ només existeix en català, mentre que els parlants nadius d’italià només l’empren en un conjunt limitat de manlleus, com ara <garage> que es pronuncia [gaˈra:ʒ] o <abat-jour> que es llegeix [abaˈʒu:r].

La consonant /ʃ/ existeix en ambdues llengües, però amb diferències fonètiques. En italià pot aparèixer només en posició inicial de paraula, on té una durada normal (com al mot [ˈʃimmja] ‘mico’) i en posició intervocàlica, on es realitza com a geminada (com a la paraula [ˈkɔʃʃa] ‘cuixa’). En català, per contra, en aquella posició no és geminada, per tant la paraula <cuixa> es pronuncia [ˈkuʃə]. Des del punt de vista ortogràfic, com a regla general, la /ʃ/ es representa amb el dígraf <sc> davant de les vocals <i> i <e> (com als mots <sci> [ˈʃi] ‘esquí’, <piscina> [piˈʃi:na] ‘piscina’, <scemo> [ˈʃe:mo] ‘tonto’ o <pesce> [ˈpeʃʃe] ‘peix’)

i amb el trígraf <sci> davant de les altres vocals (com a les paraules <sciame> [ˈʃa:me] ‘eixam’, <ascia> [ˈaʃʃa] ‘destral’, <sciocco> [ˈʃɔkko] ‘ximple’, <guscio> [ˈguʃʃo] ‘closca’, <sciupare> [ʃuˈpa:re] ‘malmetre’ i <asciugare> [aʃʃuˈga:re] ‘eixugar’). Aquesta regla ortogràfica coneix algunes excepcions. En alguns casos, per raons etimològiques, s’utilitza el trígraf <sci> davant de la <e>, com als mots <scienza> [ˈʃentsa] ‘ciència’, <coscienza> [koʃˈʃentsa] ‘consciència’ i <scientifico> [ʃenˈti:fiko] ‘científic’. A més, hi ha alguns casos (numèricament limitats) en què les seqüències ortogràfiques <scia> i <scio> no indiquen [ʃa] i [ʃo], respectivament, sinó [ʃia] o i [ʃio], com a <sciare> [ʃiˈa:re] ‘esquiar’ o <scio> [ˈʃi:ɔ] ‘esquio’.

L’italià, com el català, presenta dues fricatives alveolars: la sorda /s/ i la sonora /z/. La diferència més important entre les dues llengües és la durada en alguns contextos: mentre que en català ambdues consonants tenen la mateixa durada en tots els contextos, en italià la sorda es pronuncia normalment com a geminada entre vocals. Així doncs, la paraula italiana <casa> ‘casa’ es llegeix [ˈka:za] i la paraula <cassa> ‘caixa’ es llegeix [ˈkassa]. Hi ha molts pocs casos, tots deguts a raons morfològiques històriques, en què apareix una [s] no geminada en posició intervocàlica (com, per exemple, a [presiˈdente] ‘president’, [ˈprezide] ‘degà’ o [risaˈna:re] ‘tornar a curar’).

Des del punt de vista ortogràfic, la representació de les dues fricatives alveolars segueix un criteri semblant en les dues llengües. En posició intervocàlica, la sonora es representa amb <s> (com a <rosa> [ˈrɔza] ‘rosa’) i la sorda es representa amb <ss> (com a <rossa> [ˈrossa] ‘vermella’). En molts pocs casos, dels quals ja s’ha parlat anteriorment, s’empra una <s> per indicar la fricativa alveolar sorda no geminada en posició intervocàlica (com a <presidente> [presiˈdente] ‘president’, <prezide> [ˈprezide] ‘degà’ o <risanare> [risaˈna:re] ‘tornar a curar’). Si no es troben en posició intervocàlica, l’única manera de representar ortogràficament les dues fricatives

alveolars és amb un únic signe <s>, independentment de si es pronuncia [s] o [z].

L'últim parell de sons fricativus de l'italià està format per la fricativa labiodental sorda /f/, que també existeix en català, i la fricativa labiodental sonora /v/, que generalment en català central no apareix (però es conserva en altres dialectes). Ambdues consonants poden ser simples o geminades. En el primer cas s'escriuen amb un sol signe (com a <scafo> ['ska:fo] 'buc' o <beve> ['be:ve] 'beu') i en el segon cas es duplica el signe mateix (com a <baffo> ['baffo] 'bigoti' o <bevve> ['bevve] 'begué'). És important subratllar que els parlants nadius d'italià no confonem /b/ i /v/ (per exemple, no hi ha cap confusió possible entre <vacca> ['vakka] 'vaca' i <bacca> ['bakka] 'baia'). Així, doncs, els aprenents d'italià que tinguin el català central com a llengua mare han d'evitar pronunciar la <v> italiana com una [b] en posició inicial de paraula o com a [β] en posició intervocàlica.

4.2.5. Les consonants africades

Tant el català com l'italià presenten dues consonants africades postalveolars: la /tʃ/ i la /dʒ/. En posició inicial de paraula, en italià aquestes dues consonants tenen una duració normal (és a dir, no geminada), com a ['tʃa:o] 'hola' o [dʒi:ro] 'volta'. És oportú recordar que, a diferència del que passa en moltes varietats de català, aquestes africades no poden representar al·lòfons de les fricatives homògrafes. En altres paraules, mentre que en català tant ['ʃaβi] com ['tʃaβi] són pronúncies possibles del nom Xavi, en italià mai no es podran confondre les paraules ['ʃɔkko] 'ximple' i ['tʃɔkko] 'soca'.

En posició intervocàlica aquestes dues africades de l'italià poden ser breus o geminades. Aquesta diferència de durada és contrastiva, com demostren els parells mínims ['ka:tʃo] 'formatge' i ['kattʃo] 'caço', per un costat, i ['ma:dʒo] 'rei mag' i ['maddʒo] 'maig', per l'altre costat. Des del punt de vista perceptiu, per a un parlant natiu d'italià la /tʃ/ i

la /dʒ/ catalanes equivalen a les africades geminades de l'italià.

Ortogràficament, la regla general diu que la /tʃ/ i la /dʒ/ es representen amb <c> i <g> davant de les vocals <i> i <e>, mentre que a tots els altres contextos s'indiquen mitjançant els dígrafs <ci> i <gi>, respectivament. Així, doncs, s'escriu <cinese> [tʃi'ne:ze] 'xinès', <bicicletta> [bitʃi'kletta] 'bicicleta', <cera> [tʃe:ra] 'cera', <decente> [de'tʃente] 'decent', <ginocchio> [dʒi'nɔkjo] 'genoll', <agitare> [adʒi'ta:re] 'agitar', <gente> [dʒente] 'gent', <agente> [a'dʒente] 'agent', però <ciaio> [tʃa:o] 'hola', <baciare> [ba'tʃa:re] 'petonejar', <cioè> [tʃo'ε] 'és a dir', <bacio> [ba:tʃo] 'petó', <ciuffo> [tʃuffo] 'tufa', <fanciullo> [fan'tʃullo] 'noieta', <già> [dʒa] 'ja', <mangiare> [man'dʒa:re] 'menjar', <giorno> [dʒorno] 'dia', <mezzogiorno> [meddʒo'dʒorno] 'migdia', <giù> [dʒu] 'a baix' i <digiuono> [di'dʒu:no] 'dejú'. Tot i així, hi ha uns pocs casos on el sons /tʃ/ i /dʒ/ es representen amb els dígrafs <ci> i <gi>, respectivament, davant de la vocal <e>. Entre els mots més comuns que presenten aquesta característica hi trobem <cieco> [tʃe:ko] 'cec', <cielo> [tʃe:lo] 'cel', <crociera> [kro'tʃe:ra] 'creuer', <efficiente> [effi'tʃente] 'eficient', <deficiente> [defi'tʃente] 'deficient', <sufficiente> [suffi'tʃente] 'suficient', <società> [sotʃe'ta] 'societat', <specie> [spe:tʃe] 'espècie', <superficie> [super'fi:tʃe] 'superfície' i <effigie> [ef'fi:dʒe] 'efígie'.

Des del punt de vista ortogràfic, en general les geminades /ttʃ/ i /ddʒ/ es representen amb <cc> i <gg> davant de les vocals <i> i <e>, mentre que davant de les vocals romanents s'indiquen mitjançant els dígrafs <cci> i <ggi>, respectivament. S'escriu, doncs, <occitano> [ottʃi'ta:no] 'occità', <eccellente> [ettʃel'lente] 'excel·lent', <oggi> [odʒi] 'avui' i <leggere> [lɛddʒere] 'llegir', però <faccia> [fattʃa] 'cara', <capriccio> [ka'prittʃo] 'capritx', <acciuffare> [attʃuf'fa:re] 'enxampar', <loggia> [lɔddʒa] 'llotja', <poggio> [pɔddʒo] 'puig' i <aggiustare> [addʒu'sta:re] 'arreglar'. Molt poques paraules admeten la grafia <cci> i <ggi> per representar les

africades postalveolars geminades davant de <e>, com ara <pasticcere> [pastit'ʃɛ:re] 'pastisser' o <formaggiera> [formad'dʒɛ:ra] 'formatgera'.

Tant en català com en italià existeixen les consonants africades alveolars /tʃ/ i /dʒ/. Ambdues es pronuncien amb una durada normal en posició inicial de paraula o després d'una consonant (com a [dʒɛ:bra] 'zebra', [tʃi:ɔ] 'oncle', [mandʒo] 'vedella' o [antʃi] 'al contrari'), però es realitzen com a geminades en posició intervocàlica (com a [meddʒo] 'mig' o [pattʃo] 'boig'). Les africades alveolars de l'italià presenten unes dificultats ortogràfiques i generen dubtes de pronúncia.

Pel que fa a la pronúncia, els problemes deriven del fet que s'utilitza el mateix símbol <z> per indicar tant la sorda com la sonora. Per aquest motiu, l'única manera per saber com es pronuncien les paraules que contenen <z> o <zz> és fer servir un diccionari. A més, cal tenir en compte que hi ha diferències regionals força marcades en aquest sentit, sobretot pel que fa a les africades en posició inicial de mot, ja que a algunes varietats es prefereix pronunciar la paraula amb l'africada sorda i a altres varietats amb la sonora.

Quant a l'ortografia, si no es troben entre vocals, aquestes africades es representen sempre amb un únic signe <z>. Els problemes neixen en posició intervocàlica, ja que –tot i pronunciar-se sempre com a geminades— aquestes consonants es representen de vegades amb <z> i de vegades amb <zz>. Com a regla molt general, s'escriu <zz> quan després de l'africada hi ha només un signe vocàlic, com a <razzo> [rattʃo] 'coet' o <polizza> [pɔ:littsa] 'pòlissa'. Si després de l'africada hi ha una seqüència de dos signes vocàlics, s'escriu <z>, com a <razione> [rat'tʃjo:ne] 'ració' o <polizia> [polit'tʃi:a] 'policia'.

4.2.6. Les consonants oclusives

El català i l'italià presenten les mateixes oclusives fonològiques: les bilabials /p/ i /b/, les dentals (en català) o alveolars (en italià) /t/ i /d/, i les velars /k/ i /g/.

La primera diferència entre les dues llengües consisteix en el fet que en català aquestes consonants poden ser només senzilles, mentre que en italià —en posició intervocàlica— també poden ser geminades. Una sèrie de parells mínims (o semimínims) pot il·lustrar aquest contrast: [pa:pa] 'papa' i [pappa] 'farinetes', [ɛ:bro] 'Ebre' i [ɛbbro] 'ebri', [fa:to] 'fat' i [fatto] 'fet', [ri:da] 'rigui' i [ridda] 'ball rodó', [kɔ:ka] 'coca(ina)' i [kɔkka] 'estimada', [le:go] 'l·ligo' i [lɛggo] 'l·legeixo'.

La segona diferència té a veure amb la pronunciació de /b/, /d/ i /g/ en determinats contextos. En català, si aquests sons es troben entre dues vocals (i en alguns altres contextos menys freqüents), es realitzen com a aproximants, és dir, com a [β], [ð] i [ɣ], respectivament. S'ha d'evitar reproduir aquest procés en italià. En altres paraules, el mot italià <paga> 'paga' s'ha de pronunciar [pa:ga] i no [pa:ɣa], el mot <moda> 'moda' s'ha de pronunciar [mɔ:da] i no [mɔ:ða], i la paraula <roba> 'coses' s'ha de pronunciar [rɔ:ba] i no [rɔ:βa].

Pel que fa a la representació ortogràfica, les consonants /p/, /b/, /t/ i /d/ no presenten cap problema. Si són senzilles es representen amb <p>, , <t> i <d>, respectivament. Si són geminades, s'empren els dígrafs <pp>, <bb>, <tt> i <dd>. Així doncs, s'escriu <papa> [pa:pa] 'papa', <pappa> [pappa] 'farinetes', <Ebro> [ɛ:bro] '(el riu) Ebre', <ebbro> [ɛbbro] 'ebri', <fatto> [fa:to] 'fat', <fato> [fatto] 'fet', <rida> [ri:da] 'rigui' i <ridda> [ridda] 'ball rodó'.

Les consonants /k/ i /g/ s'escriuen <c> i <g> davant de les vocals <a>, <o> i <u>, com a <casa> [ka:za] 'casa', <cosa> [kɔ:za] 'cosa', <cubo> [ku:bo] 'cub', <gamma> [gamma] 'gamma', <gomma> [gomma] 'goma' i <gufo> [gu:fo] 'mussol banyut'. Si, davant de les mateixes vocals, /k/ i /g/ són geminades, s'empren el dígrafs <cc> i <gg>, com a <cocca> [kɔkka] 'estimada', <cocco> [kɔkko] 'estimat', <accusare> [akku:za:re] 'acusar', <legga> [lɛgga] 'l·legeixi' i <leggo> [lɛggo] 'l·legeixo'.

Davant de la semivocal /w/, la /g/ no presenta cap problema, ja que s'escriu <g> si és senzilla i <gg> si és geminada, com a <lingua> ['liŋgwa] 'llengua' i <ragguaglio> [rag'gwaʎʎo] 'equiparació'. El cas de /k/ davant de /w/ és més complicat, ja que hi ha solucions ortogràfiques diferents que depenen de l'ètim de la paraula. Si la /k/ no és geminada, la solució més habitual és <q>, com a <quando> ['kwando] 'quan', <questo> ['kwesto] 'aquest', <qui> ['kwi] 'aquí' i <quota> ['kwɔ:ta] 'quota'. Tot i això, hi ha un conjunt bastant important de paraules, algunes d'ús comú, on /k/ davant de /w/ es representa amb <c>, com <cuoco> ['kwɔ:ko] 'cuiner', <cuocere> ['kwɔ:tʃere] 'coure', <cuoio> ['kwɔ:jo] 'cuir', <cuore> ['kwɔ:re] 'cor', <scuola> ['skwɔ:la] 'escola', <scuotere> ['skwɔ:tere] 'sacsejar', <riscuotere> [ri'skwɔ:tere] 'cobrar' i <percuotere> [per'kwɔ:tere] 'percutir'. Si la /k/ és geminada, les maneres de representar-la ortogràficament davant de /w/ són tres: <cq>, <qq> i <cc>. La primera és la que s'utilitza pràcticament sempre (com, per exemple, a la paraula <acqua> ['akkwa] 'aigua'). La segona i la tercera s'utilitzen només en dues paraules, és a dir, respectivament, <soquadro> [sok'kwa:dro] 'enrenou' i <taccuino> [tak'kwi:no] 'dietari'.

Davant de <e> i <i>, la /k/ i la /g/ no geminades es representen amb els dígrafs <ch> i <gh>, com a <chimica> ['ki:mika] 'química', <che> [ke] 'que', <fachi-ro> [fa'ki:ro] 'faquir', <etichetta> [eti'ketta] 'etiqueta', <ghiaccio> ['gʃattʃo] 'gel', <ghepardo> [ge'pardo] 'guepard', <brughiera> [bru'gje:ra] 'bruguera', <spaghetto> [spa'getto] 'espagueti'. Si són geminades, s'empren els trígrafs <cch> i <ggh>, com a <occhio> ['ɔkkjo] 'ull', <bacchetta> [bak'ketta] 'vareta' i <agghiacciante> [aggjat'tʃante] 'esgarrafós'.

5. Referències

Alcover, A. M., & Moll, F. B. (1993). *Diccionari català-valencià-balear: inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals*. Moll.

Bonet, E., & Lloret, M.-R. (1998). *Fonologia catalana*. Ariel.

Canepari, L. (1999). *Manuale di pronuncia italiana*. Zanichelli.

Carbonell, J., & Llisterra, J. (1992). Catalan. *Journal of the International Phonetic Association*, 22(1-2), 53-56.

Fernández Planas, A. M. (2005). *Así se habla, nociones fundamentales de fonética general y española: apuntes de catalán, gallego y euskara*. Barcelona.

Institut d'Estudis Catalans (1999). *Aplicació al català dels principis de transcripció de l'Associació Fonètica Internacional* (J. Rafel, Ed.). Institut d'Estudis Catalans. Disponible en línia: <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000042/00000071.pdf>

Maturi, P. (2006). *I suoni delle lingue, i suoni dell'italiano: introduzione alla fonetica*. Il Mulino.

Migliorini, B., Fiorelli, P., Tagliavini, C., & Borri, T. F. (2010). *Dizionario italiano multimediale e multilingue d'ortografia e di pronunzia*. RAI-Eri. Disponible en línia: <http://www.dizionario.rai.it/>

Mioni, A. (1993). *Fonetica e fonologia*. Dins A. A. Sobrero (Ed.), *Introduzione all'italiano contemporaneo. Vol. I. Le strutture*. (pp. 101-40). Laterza.

Prieto, P. (2004). *Fonètica i fonologia: els sons del català*. Barcelona.

Recasens, D. (1996). *Fonètica descriptiva del català: assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al llarg del segle XX*. Barcelona

Rogers, D., & D'Arcangeli, L. (2004). Italian. *Journal of the International Phonetic Association*, 34(1), 117-121.

Schmid, S. (1999). *Fonetica e fonologia dell'italiano*. Paravia.

Solà Cortassa, J., Carrera Sabaté, J., & Pons Moll, C. (2008). *Els sons del català*. Disponible en línia: <http://www.ub.edu/sonscatala/ca>

Tagliavini, C. (1965). *La corretta pronuncia italiana: corso discografico di fonetica e ortoepia*. Casa Editrice Libreria Capitoli.

